

Siirtolaisuusinstituutin synty ja merkitys

Olavi Koivukangas

Hyvä juhlayleisö,

Miettiessäni yli 40 vuotta sitten tapahtuneita Siirtolaisuusinstituutin syntyvaiheita ensimmäinen ajatukseni oli se, että ”suuret asiat tulee tehdä silloin, kun ne ovat vielä pieniä”. Usein ideat ja niiden taustalla olevat tarpeet syntyvät olosuhteiden seurauksena. On usein vain sattumaa kuka tai ketkä henkilöt toteuttavat asioita, jotka ovat alkaneet elää omaa elämäänsä. Tämä havainto pätee laajemmin maailmanhistoriaan, ja poliittisiin mullistuksiin, mukaan lukien myös Suomen kansalliseen itsenäisyyteen johtanut yhteiskunnallinen ja sivistyksellinen kehitys autonomian aikana.

Juuret Turun yliopistossa

Siirtolaisuusinstituutin juuret ovat Turun yliopiston yleisen historian laitoksessa ja professori Vilho Niitemaan merkittävässä elämäntyössä. Hän aloitti vuonna 1963 Suomen kaukosiirtolaisuuden tutkimusprojektin ja kutsui prof. John Kolehmaisena ja muita amerikansuomalaisia tutkijoita Turkuun. Muistan myös osallistuneeni Etelä-Pohjanmaan Amerikan-siirtolaisuudesta v. 1963 väitöskirjan tehneen Anna-Leena Toivosen vierailuluennolle. Oppilailleen Vilho Niitemaa antoi siirtolaisuuteen liittyviä aiheita. Minun tehtäväksi tuli selvittää Raivaaja-lehden suhtautumista Suomeen toisen maailmansodan aikana. Graduni valmistui v. 1967 ja auskultoin seuraavana talvena. Samoin aloittelin oikeustieteen opiskelua veljeni kanssa. Sitten Vilho Niitemaa kertoi, että Australiasta v. 1967 palannut viimeinen

merimiespappi Urpo Kokkonen oli välittänyt viestin, että Canberrassa Australian National University etsii pohjoismaista tutkijaa tekemään väitöskirjaa skandinaavisesta siirtolaisuudesta Australiaan. Niitemaan ensimmäinen ehdokas oli kieltäytynyt, kun hän oli perheen ainoa lapsi. Niitemaa antoi minulle viikon miettimisaikaa. Soitin Vetelissä kouluhammaslääkärinä toimivalle vaimolleni, ja hän suhtautui asiaan myönteisesti. Niinpä lähetin paperini Australiaan, osallistuin kielikokeeseen Australian valtion tiedotuskeskuksessa Helsingissä. Jostain syystä valinta kohdistui minuun elokuussa 1968. Luulen, että yhtenä syynä oli se, että pro graduni julkaistiin Turun Historiallisessa Arkistossa, ja siinä oli englanninkielinen yhteenveto.

Yksi juuri Australiassa

Syksyn 1968 perehdyin Turussa tutkimusaiheeseen ja opiskelin englantia. Päätimme matkustaa laivalla tammikuun 1969 alussa Englannista Southamptonista Afrikan ympäri Australiaan, koska Suezin kanava oli pommitettu tukkoon 6-päiväisessä sodassa. Matka kesti viisi viikkoa, ja se oli hyvä perehtyminen brittiläiseen kulttuuriin. Saavuimme helmikuun alussa Canberraan, missä prof. Charles Price otti meidät lämpimästi vastaan. Aluksi jouduimme asumaan hostellissa, kunnes pääsimme yliopiston asuntolaan. Kävin innolla kiinni tutkimustyöhön. Department of Demography oli hyvin kansainvälinen yhteisö, ja alkuaikoina huonekaverini oli eteläkorealainen Kwong. Istuimme vaimoni kanssa arkistossa pitkiä päiviä. Suomen suurlähetystön avustuksella kielikokeen jälkeen Pirjo pääsi kouluhammaslääkäriksi. Oleskeluajan loppupuolella elokuussa 1971 meille syntyi tytär Siru Susanna. Väitöskirjani skan-

Prof. H.C. Olavi Koivukangas toimi Siirtolaisuusinstituutin johtajana vuosina 1974–2009.

dinaavisesta siirtolaisuudesta Australiaan valmistui keväällä 1972, ja se oli ensimmäinen suomalaisen Australiassa suorittama tohtorin tutkinto.

Väitöskirjan valmistuessa mietin, mitä teen, kun palaan Suomeen. Ajattelin, että ellei työtä löydy, voimme perustaa vaikka pikaruokaketjun, esimerkkinä Kentucky Fried Chicken. Tutkimustyö kiinnosti kyllä, ja levitin Suomi-lehden avulla suomalaisille siirtolaisille kyselylomakkeen. Palauteut lomakkeet pakkasin Suomeen lähetettävään Australian arkuuni. Loppuaikoina tuli mieleeni, että myös Suomessa tarvittaisiin Department of Demographyn kaltainen siirtolaisuuden tutkimuslaitos.

Huhtikuussa 1972 juhllaisen tohtoriseremonian jälkeen lähdimme Australiasta yhdeksän kuukauden ikäisen vauvamme kanssa. Uudessa Seelannissa tapasimme suomalaisia 10 päivän ajan, ja sieltä lensimme Tahitille ja Havaijille, ja matka jatkui San Franciscoon. Sinne olimme lähettäneet Pirjon ansaitsemilla rahoilla ostetun Alfa Romeo -urheiluauton. Vain Suomen konsulaatin avulla saimme auton ulos laivasta, kun rahtipaperit oli lähetetty Suomeen. Jatkoimme Yosemitein kansallispuiston kautta Los Angelesiin, josta jäi mieleen vierailu lentokoneiden sähkölaitteiden keksijänä miljonääriksi tullut Väinö Hoover, joka oli myös Finlandia Foundationin presidentti.

Matkamme suuntautui etelään San Diegoon ja kävimme Meksikossa. Matka jatkui Dead Valleyn kautta Las Vegasiin ja sieltä yli Kalliovuorten Chicagoon ja Kanadan puolelle Niagaran putouksille, jossa asui luokkatoverini Evijärveltä. Juhannuksen vietimme Niagaran putouksilla suomalaisten kolkalla nauttien puolalaista pontikkaa. Sitten ajoimme Washingtoniin ja Philadelphiiaan tapamaan amerikkalaista vastaväittäjääni prof. E. Hutchinsonia. Matka jatkui ylös Fitzburgiin, jossa asui siirtolaisia kotikylästäni.

New Yorkissa lastasimme auton Le Havreen menevään laivaan. Pian olimmekin Pariisissa Eiffel-torin juurella. Matka jatkui sitten Saksan kautta Ruotsin Uumajaan serkkujeni luo. Vanhaan kotiini Evijärvelle saavuimme elokuussa 1972, yli kolme kuukautta kestäneen matkan jälkeen. Sitten ajoimme Turkuun, missä Vilho Niitemaa järjesti minulle jonkinlaisen assistenttuurin. Seuraavaksi vuodeksi Suomen Akatemia myönsi minulle assistenttuurin.

Suomessa tarvittiin siirtolaisuustutkimusta

Asuessamme Australiassa Suomesta oli tapahtunut suuri muutto Ruotsiin, kun vuoden 1970 tienoilta noin 100 000 nuorta suomalaista muutti Ruotsin teollisuuden palvelukseen. Suomen väkiluku laski tilapäisesti. Kiinnitin asiaan huomiota jo paluumatkalla Australiasta, kun yhtenä lauantai-iltana majoituimme johonkin motelliin Keski-Ruotsissa. Illalla kävelyllä ollessamme kiinnitin huomiota kadunkulmissa pieninä ryhminä seisoskeleiviin suomalaisiin, jotka puhuivat kuiskaamalla toisilleen. Siitä lähti olen olen kutsunut tähän suureen siirtolaisaaltoon kuuluneita suomalaisnuoria kuiskaaviksi suomalaisiksi. He eivät halunneet, että ruotsalaiset olisivat saaneet tietää heidän olevan ulkomaalaisia. Tämä muistikuva tuli elävästi mieleeni, kun kuukausi sitten 14.7. Peräseinäjoen hautausmaalla siunattiin Ulkosuomalaisten muistolehto. Ruotsinsuomalaisten edustaja fil.tri Irene Virtala piti hyvän puheen, jossa hän sanoi ruotsinsuomalaisten olleen äänetöntä joukkoa, joka ei ole vaatinut oikeuksiaan. Virtalan mukaan ruotsinsuomalaisten asema on parantunut sen jälkeen, kun suomi sai Ruotsissa vähemmistökielen aseman v. 2010.

Suomen valtio, ja erityisesti uudelleen organisoitu työministeriö, olivat huolestuneita suuresta Ruotsiin muutosta. Vähitellen pyrittiinkin käynnistämään paluumuuttoprojekteja. V. 1970 oli perustettu Siirtolaisasian Neuvottelukunta, jonka avainhenkilö oli toimistopäällikkö Altti Majava. Muistelen osallistuneeni hänen järjestämäänsä seminaariin Paimion motellissa syksyllä 1972. Kerroin Australiassa keräämästäni haastatteluaineistosta, ja Majava neuvoi minua tekemään anomuksen työministeriölle aiheena suomalainen siirtolaisuus Australiaan sodan jälkeen. Työministeriö myönsikin minulle apurahan, ja v. 1975 ilmestynyt kirja oli yksi instituutin ensimmäisistä julkaisuista.

Siirtolaisuusinstituutisäätiön perustaminen

Prof. Niitemaa kertoi, että hän oli yhteistyössä Suomi-Seuran ja akateemikko Eino Jutikkalan kanssa perustanut toimikunnan suunnittelemaan moniosaista Suomen siirtolaisuuden historiaa. Työryhmän sihteerinä oli Reino Kero. Puolentoista vuoden yritysten jälkeen Niitemaa oli turhautunut hankkeeseen.

seen. Tähän liittyi ilmeisesti tavoite saada pysyvä siirtolaisuuden tutkimuskeskus Turun yliopistoon. Mutta hanke ei edistynyt - yhtenä syynä oli ilmeisesti professorien välinen kollegiaalinen kilpailu ja ehkä kateuskin.

Niinpä tuli mieleen erillisen säätiön perustaminen, ja pyysin mallisäännöt juristiksi valmistuneelta veljeltäni. Totesimme Niitemaan kanssa, että hankkeella oli valtakunnallista kannatusta, kun v. 1973 aikana kävimme neuvottelemassa ministeriössä, yliopistoissa ja muuttoliikkeistä kiinnostuneiden yhteisöjen kanssa. Rahoitus oli ydinasia, ja kävin tapaamassa opetusministeriön kansainvälisen osaston päällikköä Kalervo Siikalaa, joka suhtautui asiaan myönteisesti.

Kun opetusministeriö oli vilkuttanut vihreätä valoa, Siirtolaisuusinstituutisäätiö perustettiin Turun yliopistossa maaliskuun 15. päivänä 1974. Läsänä oli 21 yhteisöä, joukossa neljä ministeriötä ja kaikki Suomen yliopistot. Valtuuskunnan puheenjohtajaksi valittiin Jorma Pohjanpalo Suomi-Seurasta ja hallituksen puheenjohtajaksi Vilho Niitemaa. Minut valittiin instituutisäätiön asiamieheksi ja johtajaksi, sekä Maija-Liisa Kalhama toimistosihiteeriksi. Varsinainen toiminta oli tarkoitus aloittaa elokuun ensimmäisenä päivänä. Perustajajäsenet lahjoittivat säätiön peruspääoman, jota silloin tarvittiin 50 000 mk. Ylimääräiset varat, muistaakseni yli 40 000 mk, sijoitimme hyvän neuvonantajan ohjeiden mukaisesti suomalaisiin pörssiosakkeisiin. Yksi näistä oli Nokia, jonka salkku oli noussut 6 miljoonaan markkaan v. 2000 mennessä. Tilintarkastajien neuvon mukaan möimme osakkeita huippuhintaan 4 miljoonan edestä. Olisi pitänyt myydä kaikki.

Alkuaikoina Siirtolaisuusinstituutilla oli oma rivi valtion budjetissa. Nykyisin monet tutkimuslaitokset on niputettu yhteen. Lämmöllä muistelen Matti Gustafson ja Fredrik Forsberg -nimisiä virkamiehiä. Suuremmissa hankkeissa, kuten Suomen Siirtolaisuuden Historia, käännyin kansliapäällikkö Jaako Nummisen puoleen. Erityisesti on jäänyt mieleeni, kun kesällä 1988 loma-aikana kävin tapaamassa opetusministeri Christoffer Taxellia. Aiheena oli instituutin avustuksen nostaminen niin, että voitiin ostaa tietokoneita ja palkata kolme henkilöä aloittamaan tärkeä Siirtolaisrekisteri, joka oli tarkoitettu Suomen lahjaksi siirtolaisille liittyen Delaware-siirtolaisuuden 350-vuotisjuhlaan. Silloin opin, että mi-

nisterillä on suuri valta Suomessa. En muista, että 35 vuoden aikana olisin kertaakaan pettynyt opetusministeriöön. Esitänkin opetusministeriölle parhaat kiitokset instituuttia kohtaan osoitetusta myönteisyydestä.

Toiminta käynnistyy

Elokuussa 1974 toiminta käynnistyi vanhassa kasarmissa historian laitoksen luentosalin nurkkaan lastulevyistä rakennetussa kahdessa huoneessa - minä toisessa ja toimistosihiteeri Maija-Liisa Kalhama toisessa. Tiloissa työskenteli myöhemmin myös Timo Toivonen tekemässä siirtolaisuuden bibliografiaa. Vuoden 1975 alussa tein pitkän tutustumismatkan Yhdysvaltain ja Kanadan vastaaviin laitoksiin, ja tapasin yliopistoissa erityisesti amerikansuomalaisia tutkijoita, joita pyrin saamaan vierailijoiksi Turkuun. Myöhemmin instituutti oli keskeisesti perustamassa Euroopan siirtolaisinstituuttien yhteistyöjärjestöä (AEMI), jonka vuosikokouksia ja konferensseja on järjestetty myös Turussa.

Kun perusrahoitus opetusministeriöstä oli kunnossa, seuraava tavoite oli lisätilojen saaminen, mikä tapahtui historian laitoksen muuttaessa uusiin tiloihin. Koko ajan Vilho Niitemaan ja arkkitehti Raimo Narjuksen kanssa etsimme parempia toimitiloja. Tutkimme jopa mahdollisuutta ostaa kuuluu Ingmanin talo. Sen olisi saanut halvalla, mutta remontti ja ylläpito olisi ollut kallista. Hyvin pian oivalsin, että ei ole olennaista se, kuka omistaa kiinteistön seinät, vaan tärkeätä on se, kuka toimitiloja käyttää.

Kun Turun kaupunki oli instituutin perustajajäsen, kiinnitin huomiota Turun kaupungilta mahdollisesti löytyviin tiloihin. Ja vuonna 1980 yliopiston toimistopäällikkö Jorma Lehtimäki kertoi, että materiaalitieteen laitos muuttaa pois osoitteesta Piispankatu 3, ja ne tilat voisivat sopia instituutille. Tartuin tietysti vihjeeseen, ja vuoden 1980 lopulla instituutti pääsi muuttamaan isompiin tiloihin, jossa voitiin käynnistää myös näyttelytoimintaa, mitä olen aina pitänyt tärkeänä asiana. Toimitiloja laajennettiin merkittävästi myöhemmin, ja silloin kunnallispolitiikkaan keskittynyt Ville Itälä oli tärkeä henkilö näissä järjestelyissä. Mielestäni Piispankadun toimitilat olivat kodikkaat ja viihdyimme siellä runsaat 20

vuotta. Sittenkin Åbo Akademin säätiö osti kaupungilta koko Piispankatu 3 korttelin, ja instituutti joutui muuttamaan v. 2002 alussa Linnankadulle vanhaan Huhtamäen kiinteistöön lähellä satamaa.

Jossakin vaiheessa tavoitteenamme oli vanha Tähtitorninmäki, mutta sijaintinsa puolesta se ei olisi ollut niin hyvä, kuin nykyinen arvokas toimitalo osoitteessa Eerikinkatu 34, jonne pääsimme muuttamaan vähän ennen eläkkeelle jäämistäni. Tämä historiallisesti arvokas rakennus sijaitsee lähellä Turun keskustaa. Erityisesti muistelen hyvää yhteistyötä instituutin hallituksen puheenjohtajan ministeri Pertti Paasion ja äskettäin eläkkeelle jääneen tilailoksen johtajan Martti Kuitusen kanssa. Haluaisinkin esittää parhaat kiitokset Turun kaupungille hyvästä yhteistyöstä toimitila-asioissa ja muutenkin.

Siirtolaisuusinstituutti perustettiin edistämään Suomen siirtolaisuuteen ja Suomeen muuttoon liittyvää tutkimusta. Tähän liittyy myös maan sisäinen muuttoliike, missä toiminnassa arkkitehti Raimo Narjuksella oli alkuaikoina merkittävä osuus. Toimintatavoissa Vilho Niitemaalla ja minulla oli hieinan erilaisia käsityksiä. Niitemaan alkuperäinen ajatus oli se, että varsinainen tutkimustyö tapahtuisi lähinnä yliopistoissa ja instituutti olisi yhteistyöelin ja koordinaattori sekä tutkimusten julkaisija. Itse edustin näkemystä, että instituutissa tulee tehdä myös tutkimusta. Sanoinkin, että emmehän me pysty ohjaamaan ja koordinoimaan tutkimusta, ellemmme osaa itse tehdä sitä.

Tämä päivä ja tulevaisuus

Lopuksi tarkastelen, mikä on Siirtolaisuusinstituutin merkitys Turulle, Suomelle ja koko ihmiskunnalle?

On erinomainen asia, että tämä kansainvälinen tutkimuslaitos syntyi Turkuun. Pahimmassa tapauksessa se olisi voinut nähdä päivänvalon Tampereella tai jossakin muualla, sillä aika oli kypsä instituutin synnylle, kuten alussa totesin.

Siirtolaisuusinstituutti on yksi alansa suurimpia ja tunnetuimpia tutkimuslaitoksia maailmassa, Turun kaupunki on hyötynyt monin tavoin instituutista. Maineensa lisäksi instituutti on tuonut tutkijoita ja tuhansia vierailijoita Turkuun, erityisesti kansainvälisiin konferensseihin. Instituutti on ollut myös hyvä työllistäjä tuoden verotuloja kaupunkiin.

Valtakunnallisesti ajatellen on ollut tärkeää, että Siirtolaisuusinstituutin toiminnassa ovat mukana kaikki Suomen yliopistot ja muuttoliikkeistä kiinnostuneet yhteisöt. Haluaisin myös mainita Siirtolaisuusinstituutin Pohjanmaan aluekeskuksen, joka aloitti toimintansa 1990-luvun alussa Peräseinäjoella kunnan rahoituksen turvin. Esitän kiitokset hyvästä yhteistyöstä kunnanjohtaja Pekka Perttulle ja valtuuston puheenjohtajalle Aaro Harjunpäälle. Instituutti oli myös keskeisesti käynnistämässä Peräseinäjoella nyt hyvin toimivaa Suomen Siirtolaisuusmuseota, jonka toiminnassa minulla on ilo olla vielä mukana. Siirtolaisuusmuseossa on Siperiasta tuotu suomalaisen rangaistusvangin Matti Unkurin rakentama talo sekä Australiasta tuotu suomalaisten sokerinjakkaajien asuinrakennus. Ehkä oli hyvä, että Varkauden ajateltu Itä-Suomen toimipiste ei toteutunut.

Ja alusta alkaen Siirtolaisuusinstituutti on ollut aktiivisesti mukana kansainvälisessä yhteistyössä osallistumalla kansainvälisiin konferensseihin ja yhteisprojekteihin. Olen ymmärtänyt, että tämä aktiivisuus jatkuu edelleen laitoksen toiminnassa. Yhtenä mittarina instituutin toiminnan onnistumisesta onkin se, että laitos ja sen työntekijät tunnetaan laajasti ympäri maailmaa.

Millainen organisaatio on nyt 40 vuotta täyttävä juhlinnan kohde? Vastaukseni on, että Siirtolaisuusinstituutti on yhteiskuntaan suuntautunut palvelulaitos. Vaikka palkkarahat tulivat opetusministeriöltä ja toimitilat Turun kaupungilta, tutkimus- ja toimintarahoitusta oli hankittava pieninä palasina maailmalta. Toimintarahoitukseen saamiseksi oli tehtävä lukemattomia anomuksia ja rahoittajien tapauksia. Tarkasti oli seurattava muuttoliikkeiden tuloja kehityskulkuja. Tärkeää onkin, että tutkimuslaitos osaa ennakoida tulevia kehityslinjoja. Näissä asioissa instituutti oli paljon edellä yliopistomaailmaa.

Kun Siirtolaisuusinstituutisäätiö perustettiin Turun yliopistossa maaliskuussa 1974, Suomi-Amerikka Yhdistysten Liiton puheenjohtaja, kouluneuvos Jussi Saukkonen sanoi, että ”instituutti on kuin tyhjä säkki, ja aika näyttää pysyykö se pystyssä.”

Nyt 40 vuotta myöhemmin Siirtolaisuusinstituutti on kuin täyteen ahdettu joulupukin säkki, joka on pullollaan hyviä tavaroita ja asioita, ja se seisoo tukevasti pystyssä katsoen luottavaisesti tulevaisuuteen. Toivon myös, että mahdollisimman monet meistä voisivat osallistua instituutin 50-vuotisjuhlaan 10 vuoden kuluttua.